

PARKETXE / CENTRO DE INTERPRETACIÓN

Armañón eta Ordunte mendietako interpretazio zentroa
Centro de interpretación de Armañón y montes de Ordunte
Ranero
 946 560 079 / 688 884 330
(Asteartetik igandera eta jaiegunak, 10:00-14:00 eta 16:00-18:00)
(De martes a domingo y festivos, 10:00-14:00 y 16:00-18:00)

GARRAIOBIDEAK / MEDIOS DE TRANSPORTE

Trena - Tren
FEVE
 944 250 615
Autobusa - Autobús
BIZKAIBUS
 222 265

OSASUN ZERBITZUAK ETA LARRIALDIAK / SERVICIOS SANITARIOS Y EMERGENCIAS

SOS Deiak - Urgencias
 112

INFORMAZIO PUNTUAK / PUNTOS DE INFORMACIÓN

Turismo bulegoa - Oficina de turismo
Ambasaguas
 946 806 928 / 696 446 301
Kultur Etxea - Casa de la Cultura
Concha
 94 680 67 16

BIZITATZEKO ZENTROAK / CENTROS PARA VISITAR

KOBEN KOBA Europako arte Paleolítikoren interpretazio zentroa - Centro de interpretación del Arte Paleolítico Europeo
Sangrices

675 716 161 / 946 806 116

KARPIN ABENTURA Animalia basatiak zaintzeko zentroa - Centro de acogida para animales silvestres
Biañez

944 479 206 / 946 107 066 / 626 622 245

Pozalaguako kobazula - Cueva de Pozalagua

Ranero

649 811 673

BESTEAK / OTROS

Bizkaiko Foru Aldundia - Diputación Foral de Bizkaia

944 068 000

Karrantza Udala - Ayuntamiento de Carranza

946 806 012

Artzentales Udala - Ayuntamiento de Arcentales

946 809 059

www.bizkaia.eus/
lifeorduntesostenible

Deskribapen osoa eta track-en descarga /
Descripción completa y descarga de tracks

GOGORATU! - ¡RECUERDA!

Zeure ibilbidearen plangintza egin - Planifica tu ruta
Inoiz ez joan bakarrik - Procura ir siempre acompañado
Aurreikusita duzun ibilbidearen berri eman - Deja aviso de tu itinerario previsto
Behar bezala jantzia joan - Equípate con indumentaria adecuada
Behar beste janari eta edari eraman - Lleva provisiones de comida y bebida
Flora eta fauna errespetatu - Respeta la flora y la fauna
Markatutako ibilbideetatik joan - Camina por los senderos marcados
Ingorunea zaindu - Cuida el entorno

1 Arroturas

Aldeacuevatic Calera del Pradura doan errepidean dago, Lawson altzifre sail baten ertzean. Auto uzteko lekuak badago, eta bertatik zenbait ibilbide abiatzen dira, Zalamako igoera edo "Guarda Bidea" bestea.

2 Ordunteko putreen janlekua

Gune hau hegazti nekrofagoen elikadurarako prestatu zuten bereziki. 80ko hamarkadan eraiki zen, putreek lehendik erabiltzen zuten kokaleku batean. Horiez gain, janari iturri honek beste espezie batzuk ere erakartzen ditu, hala nola miru beltza, miru gorria eta korbido mota ugari.

3 Motzondoak

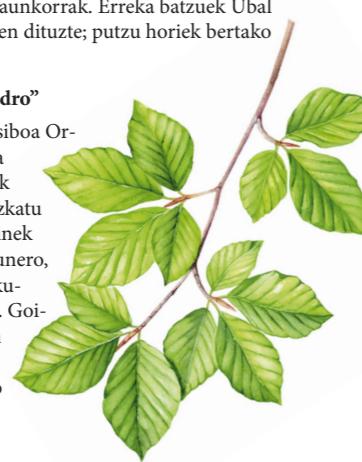
Inguru honetan, pagadiak baliatzeko modu oso ezohiko bat ikus daiteke; egurra eta ikatza ekoizteko prozesu honi basobera esaten zaio. Ondokoan datza: enborra lurraren arrasean moztu egiten da eta horrela urtadar berriak lortzen dira. Lehen urteetan, kimu guztietatik onenak aukeratu eta 30-50 urte pasa ondoren mozketa ekiten zaio. Gaur egun, anduiek kimu gehiegi dituzte, ikazkintza jarduera bertan behera geratu baitzen.

4 Argañaeta eta Ordunteko ur baliabideak

Orduntek etengabeo baliabide hidrikoak ditu, euriak zein elurak sortutakoak. Mendi hegalak estaltzen dituzten zuhaztiekin erraztu egiten dituzte zoruko infiltrazioa eta ur ibilbide iraunkorrak. Erreka batzuek Ubal eta Argañaedako Putzuak urez hornitzen dituzte; putzu horiek bertako bizianteen ur eskaera asetzan dute.

5 Artzain txabolak: "El Cubo del Cuadro"

Karrantzan, abereen artzaintza estentsiboa Ordunteko mendietako eremu garaietara bideratu da betidanik, bertan behorrekin eta behiek udaberrikin udazkenera baxkatu baitezakete. Apirilek uztailera, artzainek ardiak larrera eraman ohi zituzten egunero, eta gaeuan artegira bildu; beraiek txakurrekin batera txabolan lo egiten zuten. Goizero, jetzi ondoren, larreetan askatzen zituzten. Hortaz, ez da harritzekoa Ordunteen artzain txabola eta harrizko

1 Las Arroturas

Este lugar se encuentra en la carretera de Aldeacueva a la Calera del Prado, al borde de una plantación de ciprés de Lawson. Se aparcá con facilidad y es el punto de partida de varios recorridos como la subida al Zalama o la "Senda del Guarda".

2 La buitrera de Ordunte

Espacio acondicionado expresamente para la alimentación de aves necrófagás construido en los años 80 en un emplazamiento ya utilizado por los buitres. Además, de éstos, otras especies como los milanos negros, milanos reales y todo tipo de córvidos también son atraídos por esta fuente de alimento.

3 Los troncos

En este paraje, se aprecia una forma muy poco habitual de aprovechamiento del hayedo para la producción de leña y carbón que conocemos como monte bajo. Consiste en la corta del tronco del haya a ras del suelo para conseguir el rebrote de cepa. De estos brotes se seleccionaban los mejores en los primeros años y tras esperar unos 30 a 50 años se producía la corta. Hoy en día, estas cepas tienen un número excesivo de brotes por el abandono de la actividad del carboneo.

4 La Argañaeta y los recursos hídricos de Ordunte

Ordunte cuenta con unos recursos hídricos constantes generados por las lluvias y la nieve. El efecto del arbollado que cubre estas laderas facilita la infiltración en el subsuelo y unos cursos de agua más estables. Varios arroyos abastecen la Balsa de Ubal y la Balsa de Argañaeta que cubren las necesidades de la población local

5 Cabañas de pastores: "El Cubo del Cuadro"

El pastoreo extensivo del ganado en Karrantza siempre se ha dirigido a las zonas altas de los montes de Ordunte, donde las yeguas y vacas pastan desde la primavera hasta el otoño. Los pastores de ovejas acostumbran a llevarlas durante los meses de abril a julio, cada día a sus corrales durante la noche, mientras dormían en las cabañas con sus perros. Por la mañana las soltaban en los pastos después de ordeñarlas. No es de extrañar, que existan numerosas cabañas pastoriles y rediles de piedra en Ordunte, lo que da una muestra de la intensa actividad pastoril hace no tantos años.

artegi asko aurkitzea, duela urte gutxi arte bertako artzaintza jarduera biziaren erakusgarri.

6 Hornesko bidea

Mena Haranean, bide honek Lanzas Agudas auzoko biztanleak Hornes alkate auzoko biztanleekin lotzen zituen. Ibilbide honek hainbat truketarako balio zuen, Gaztelako zereal eta ardoa bertatik sartzen zen; mendian galdutako abereen bilaketarako ere erabiltzen zen.

7 Bajerriko pagadia

Bizkaiko pagadirik zabaleña da. Ehun urtez inolako egur ustiapenik jasan ez dutenez, pagadi hauek berezko basoaren itxura hartu dute. Bertan pago tantaia aukritu daitezke, bai eta pago zaharkituak ere, zutik zura usteltzen ari zaiela, onddoen erasoaren eraginez. Gainera, lurrera erori diren eta pixkanaka usteltzen ari diren zuhaitzek utzitako soilguneetan birsortze eremu asko dago.

Bertako fauna ugaria eta askotarikoa izatea ahalbidetzen du baso honek. Baso helduetako okilen artean, okil beltza da adierazgarriena. Basoaren isiltasunean argi entzun daiteke egurra zulatzean egiten duen soinua, irrintzi bereziez lagunduta.

8 Txilardiak

Ordunteko paisaian, txilardi atlantikoa da landare formazio hedatuenetako; mendebaldera begira dauden mendi hegaletan eta tontor gehienetan zabaltzen da, goi larreakin nahasturik.

Landare formazio hau garrantzitsua da abeltzaintza estentsiboa mantentzen, erlezaintza kontserbatzeko eta lurzorua higaduratik babesteko.

9 Gaztainondo eta gaztainadiak

Gaztainondoaren zurak erabilera ugari izan ditu, hala nola etxeetako altzariak, hesolak, saskiak edo sutako egurra. Horrez gain, gaztaina ematen zuen, elikadura iturri osor garrantzitsua zena bai pertsonentzat, bai mendietako animalia basatientzat.

Txankro eta tinta gaixotasunek mendietako gaztainadietako gogor eragin zieten, ia desagerrarazterean. Gaur egun, Los Abuos inguruan batez ere, kimu lehor handiak eta birsoturiko kimukak ikus daitezke, eta horrek iraganean galdutako eremua berreskuratzeko itxaropena pitzen du.

6 El camino de Hornes

Camino que une a los vecinos del barrio de Lanzas Agudas con los de la pedanía de Hornes en el Valle de Mena. Algunos de los intercambios de cereal y vino de Castilla se producen a través de esta ruta, así como para intercambios o búsqueda del ganado perdido en los montes.

7 El hayedo de Baljerri

Es el hayedo más extenso de Bizkaia. Después de casi cien años sin extracción de madera, estos hayedos tienen un aspecto de bosque natural, con hayas bravas, otras envejecidas y atacadas por hongos que descomponen la madera en pie y numerosas zonas de regeneración en los claros que dejan las que han caído al suelo y se descomponen poco a poco.

Este bosque permite la presencia de una rica y variada fauna. Entre los pájaros carpinteros, el más emblemático de estos bosques maduros es el picamaderos negro, cuyo tamborileo acompañado de relinchos puede escucharse en el silencio de estos bosques.

8 Los brezales

El brezal atlántico es una de las formaciones vegetales más extendidas en el paisaje de Ordunte, extendiéndose por las laderas expuestas al oeste y la mayoría de las cumbres, mezclado con zonas de altura.

Esta formación es importante para el mantenimiento de la ganadería extensiva, la conservación de la actividad apícola y la protección de los suelos contra la erosión.

9 El castaño y los castañares

La madera de castaño ha sido utilizada para el mobiliario de las casas, estacas, cestos o leñas. Además, proporcionaba la castaña que fue una im-

10 Partearroyoko bidea

Pandoko auzoa betidainik mendietan ustiapenari lotuta egon da: azienda, egurra, ikatza, gaztainak, etab. Auzo honetatik hainbat bide irten dira, eta horietako batek Pandoko auzoa Puertoarroyoko Administrazio Batzarrarekin lotzen du, Mena Haranean.

Ibilbide horretako eremuetan maiz entzuten da orkatzaren zaunka, elikatu beharrez zuhaixketako kimu samurren eta baien bila dabilela.

11 Hagina eta gorostia

Hagina goi mendietan bizi ohi den koniferoa da, inguru hotz samar eta hezeetan. Ordunteko mendietako malkar harritsueta eta sakonune ospetan aurkitzen da, pagadietkin nahasturik. Zuhaitz urtetsua da, 1500 urte bizi daitekeena.

Gorostia ere pagoekin batera ikus dezakegu. Fruituak gorri bizi koloreko drupak dira eta urritik azarora bitartean heltzen dira. Faunarentzat elikagai iturria da urtarro gogorrenean, baliabideak eskas direnean.

12 Ilos de Ribacobla

Toponimo hau mugari multzo nabarmen baten adierazpide da. Izan ere, Karrantza, Villaverde Turtzioz eta Artzentales udalerrien mugak bertan biltzen dira.

13 Ordunteko hariztiak

Ordunen hiru haritz espezie aurkitu daitezke: ametza, haritz kandugabea eta haritz kanduduna. Horien berreskuraturak faunaren aberastasun han-diagoa erakarriko du, espezie asko ezkurretatik elikatzen baitira; horretaz gain, usteltzen ari den zurean beste espezie asko aurki ditzakegu, leku aproposa baita horien bizirupenerako, intsektu xilofagoen kasuan bereziki.

Ordunteko Mendiak Montes de Ordunte

Basozainaren bidexka

Senda del guarda